

ROZUMNOSŤ AKO PRIRODZENOSŤ: IDEÁL HUMANITY V DIELACH BARUCHA SPINOZU

Michaela PETRUFOVÁ JOPPOVÁ

PETRUFOVÁ JOPPOVÁ, M. (2017): The essentiality of rationality: ideal of humanity in the works of Baruch Spinoza. In: V. Gluchman (ed.): 17th International Conference on "Ethical Thinking – Past & Present" (ETPP 2017/17). Prešov: FF PU, pp. 93–104.

Abstract

Baruch Spinoza (1632–1677) is considered to be one of the most prominent representatives of the traditional European humanism and liberalism. In the next breath, however, we might add that his humanism was a form of modern humanism, which often uncritically overestimated human capacities and capabilities, leading to many ideological, but also practical failures of humanity. The aim of this paper is to reevaluate Spinoza's rationalistic model of human nature in the context of "shared" rational nature of humans, which is characterised by a broad anthropological approach. In Spinoza's thought, human being is not regarded as only a rational being (or thinking subject, for that matter), but is considered in his complexity, including his affectivity, corporeality, sociality, and – above all – morality. The ideal of a free and rational humanity is not an abstract concept, but an expression of real possibilities regarding the development of humankind's innate potential.

Keywords: Baruch Spinoza, rationality, humanity, human nature, ethics

Úvod

Pri analýzach Spinozovho života a vzniku jeho diel často dochádza k vzniku predstavy osamelého žijúceho muža, ktorý v spoločenskej odlúčenosti a izolovanosti vytvoril svoje veľkolepé myšlienkové dielo. Táto predstava je však nepravdivá – ani filozof takej prirodzenej kvality, akým Spinoza bezpochyby bol, sa nedokázal vymaniť spod vplyvu doby, v ktorej žil. Tá do jeho života vstupovala aj cez filozofické idey a manifestovala sa napríklad v jeho uvažovaní o Bohu, človeku, ľudskom poznaní a ľudskej spoločnosti, etike, práve atď. (Hemelík, 2006, s. 74–86). Novoveká racionalistická filozofia a etika vždy, i keď rôznymi spôsobmi, smerovali k ideálu spoločenstva rozumných bytostí, utvárajúcich medzi sebou morálne (teda racionálne) vzťahy, založené na predstavách slobody a vzájomného rešpektu a na intelektuálnom prístupe ku človeku. Centrom ich pozornosti vlastne ani nebol človek, ako skôr akýsi racionálny konštrukt bytosti s určitými jasne stanovenými (a vyžadovanými) charakteristikami. Právom sa im preto vyčíta akási *neludskosť* a mechanickosť obrazu človeka, ktorý ponúkli.

Maximou novovekého racionalizmu bola dokonalosť. Tá bola tiež cieľom Spinozovej náuky o človeku, ktorú chápem ako syntetizujúci výklad jeho metafyziky, ontológie, psychológie, etiky a politiky. Novoveká idea dokonalosti pritom nesybolizovala len úsilie o adekvátne sebachápanie a sebaurčenie človeka a o rozvoj ľudských schopností, implikovala tiež povinnosti voči druhým (De Dijn, 1996, s. 246). Boli to predovšetkým racionalistická filozofia a etika, ktoré do centra pozornosti uviedli morálne nároky kladené na rozumné bytosti, vyplývajúce z existencie iných rozumných bytostí. Spinozova etika je do veľkej miery etikou sebapoznania a sebakreácie, no nechýba jej výrazný sociálno-etický rozmer poznačený racionalistickým výkladom morálky, smerujúci k ideálnym konceptom ľudstva ako takého a ľudského snaženia a konania. Príspevok sa sústreďuje práve na tento moment, koncept ideálu humanity (ako výrazu možností ľudstva), s prihliadnutím na skúmania, ktoré tomuto konceptu predchádzajú.

Model človeka a model ľudskej prirodzenosti

Primárnou fakticitou človeka je podľa Spinozu existencia mysle a tela ako modov atribútov substancie. Mysleľ jestvuje ako idea, zatiaľ čo telo ako rozpriestranená vec; na úrovni metafyzickej reality je pritom mysleľ a telo človeka jednou a tou istou vecou, chápanou raz z hľadiska atribútu rozpriestranenosti, raz z hľadiska atribútu myslenia. Esenciálne odlišné atribúty však produkujú esenciálne odlišné spôsoby poznávania, čo často vedie k redukcionistickej optike a nepresným a neúplným postulátom vo vzťahu k podstate človeka. Spinozova holistická antropológia sa redukcionizmu vyhýba komplexným metafyzickým uchopením človeka ako mysliaceho tela,¹ pričom využíva istú formu konceptuálneho dualizmu na adekvátne popísanie esenciálnych vlastností tela a mysle ako modov dvoch odlišných atribútov. Predovšetkým je však založená na metafyzickom postuláte, že všetka (ľudská) činnosť vychádza z metafyzického egoizmu, ktorým sa vyznačuje *conatus*,² zdieľaný telom i myslou, ako aj všetkým životom vo všetkých atribútoch substancie.

Okrem holizmu sa Spinozova antropológia vyznačuje tiež nominalizmom vo vzťahu k univerzálnym pojmom, akým je napríklad pojem ľudskej prirodzenosti. Koncept esencie (prirodzenosti) patrí v Spinozovej filozofii a etike medzi najvýznamnejšie, univerzálnu existenciu esencií ako ideí či vzorov však odmietal – okrem prirodzenosti Boha totiž žiadna iná esencia nezahŕňa existenciu. Napríklad idea, ktorá konštituuje esenciu ľudskej mysle, je vždy konkrétna a reálna, teda zahŕňa existenciu len potiaľ, pokiaľ existuje telo (Spinoza, 2001, s. 69). Nejestvuje žiadna všeobecná ľudská esencia či prirodzenosť, na základe ktorej možno posudzovať *ľudskosť* jednotlivých ľudských bytostí. Základnou

---

¹ Ako konštatuje Hynek Tippelt, v holistickom (resp. monistickom) filozoficko-antropologickom náhľade Spinozovho typu musia mať vedy o človeku jeden predmet. Predmetom skúmania je mysliace telo, pričom koncepty tela a mysle sú skôr dva rôzne spôsoby, ktorými možno k jeho skúmaniu pristupovať – rozdiel medzi myslou a telom je totiž viac gnozeologický, ako ontologický (Tippelt, 2015, s. 139).

² Pudenie zachovávať vlastné bytie; môže byť vedomé i nevedomé (Spinoza, 2001, s. 148–149). Bližšie o vzťahu *conatus* – metafyzický egoizmus pozri prácu Hermana De Dijna (2001).

etickou požiadavkou vo vzťahu k vývinu človeka je podľa Spinozovho učenia požiadavka „stať sa sebou samým“ – nie však v zmysle postmoderných hesiel o *volbe* seba samého, ale v zmysle *pritakania seba samému*, pochopenia jednoty a komplexnosti vlastnej bytosti a ocenenia nekonečného bohatstva, ktoré možno nájsť v hĺbke ľudskej interiority.

Pritakanie seba samému je nevyhnutne späté s aktivitou mysle, teda s koncipovaním adekvátnych (pravdivých, nekontradiktorických, jasných a zreteľných) ideí. Mysleť je skutočne aktívna vtedy, ak je príčinou svojej aktivity, teda ak je v najmenejšej možnej miere „atakovávaná“ vonkajšími príčinami, voči ktorým je trpná. Čím viac myseľ podlieha vonkajším príčinám, tým viac sa oslabuje jej schopnosť koncipovať adekvátne idey, a keďže adekvátna idea plodí ďalšie adekvátne idey, tie zasa ďalšie atď., pravdivé poznanie spočíva v spájaní a usporadovaní adekvátnych ideí tak, aby myseľ objektívne reprodukovala reálny charakter prírody, a to ako vzhľadom na celok, tak aj vzhľadom na jeho časti (Spinoza, 2002b, s. 25). Keďže sú ľudia súčasťou prírody tak, ako čokoľvek iné, aj poznanie ľudskej prirodzenosti môže byť objektívnou reprodukciou reality. Metafyzickou realitou vo vzťahu ku skúmaniu ľudskej prirodzenosti je u Spinozu jedine konkrétna esencia reálneho človeka, ktorá jestvuje v Bohu. V Bohu sú totiž idey (t. j. esencie) všetkých jednotlivých vecí vo všetkých atribútoch, čo znamená, že v Bohu jestvuje objektívna idea konkrétneho Petra (alebo Pavla), ktorá, aby mohla byť adekvátnou ideou, musí zahŕňať celý jeho život. Vlastnú prirodzenosť tak v zásade človek uchopiť ani nemôže: môže ju len *prežívať*, a viac alebo menej vedome jej pritakávať, či ju popierať.

Štvrtá časť Spinozovej *Etiky* sa na (univerzálnu) ľudskú prirodzenosť pomerne explicitne odvoláva. Spinoza to zdôvodňuje užitočnosťou vytvorenia akejsi „idey človeka“, ktorá nám bude slúžiť ako „vzor ľudskej prirodzenosti“, ku ktorému by sme mali vzhliadať (Spinoza, 2001, s. 165–166). Ľudská prirodzenosť ako racionálny konštrukt tak u Spinozu zastáva predovšetkým normatívnu funkciu, zároveň ju možno chápať ako určitú formu expresie autonómie rozumu. Dobro a zlo potom Spinoza s ohľadom na model ľudskej prirodzenosti definuje ako to, čo nám pomáha, respektíve bráni v tom, aby sme sa k tomuto vzoru, ktorý sme si sami stanovili, približovali. Aký vzor

prirodzenosti je ale vhodný pre bytosť so špecifikami, ktoré nazývame ľudské? Spinoza, predstaviteľ novovekého racionalizmu, našiel odpoveď v rozume, lepšie povedané v zdieľanej schopnosti *myslieť rozumovo*, ktorej jadrom je vytváranie si spoločných pojmov a koncipovanie adekvátnych ideí vlastností vecí (Spinoza, 2001, s. 84–85). Tento druh poznania je nevyhnutne pravdivý, učí nás rozlišovať medzi pravdivým a nepravdivým a vzhľadom na inherentné zákonodarstvo nám môže reálne dopomôcť v systematickom približovaní sa ku vzoru vlastnej dokonalosti. Spinozov model ľudskej prirodzenosti je teda modelom racionálnej bytosti, ktorá si vytvára plán vlastnej sebarealizácie. Je to model človeka, ktorý je „vedený príkazmi rozumu“, napriek tomu nie je jeho otrokom; naopak, v podriadení sa zákonom vlastného rozumu rozpoznáva svoju slobodu.

Predpoklad istých zdieľaných črt, vyskytujúcich sa v rámci ľudského druhu, implikuje, že sebapoznanie človeka nemôže byť kompletne bez špecifik poznania, ktoré sprostredkujú druhí. Spinoza uznáva, že určité črty zdieľame so všetkými formami života (predovšetkým *conatus*, ale aj iné fyzické i mentálne črty), táto podobnosť ale dosahuje svoju najvyššiu možnú mieru práve pri ľudskom druhu. Ideu ľudstva teda v konečnom dôsledku netvorí akási všeobecná ľudská prirodzenosť, ale jednotlivé esencie konkrétnych a reálnych foriem existencie, ktoré sú si navzájom (viac či menej) podobné. Svoju interpersonálnu etiku Spinoza stavia práve na tejto podobnosti – na rozdiel od mnohých filozofov moderny a postmoderny (azda najvýraznejšie to vyjadril Emmanuel Levinas) nenachádza v *druhom* neuchopiteľnú a nekonečne vzdialenú transcenciu, ale kúsok seba samého.

Človek, ktorý žije pod vedením rozumu, tak chápe, že túto prirodzenosť zdieľa s ostatnými ľuďmi, ktorí disponujú rozumom. Chápe tiež to, že každý rozumný človek hľadá vlastný prospech a usiluje sa o zachovanie vlastného bytia. Prvým príkazom rozumu je totiž podľa Spinozu práve to: „Konať niečo úplne podľa našej cnosti neznamená nič iné, než nechať sa v našom konaní, žití a zachovávaní svojho bytia (tieto tri veci znamenajú jedno a to isté) viesť rozumom, a to na základe vyhľadávania toho, čo je nám prospešné“ (Spinoza, 2001, s. 182). Táto požiadavka sebazáchovy a vlastnej prosperity môže na prvý pohľad vystupovať ako požiadavka etického egoizmu – do akej miery

však Spinozova etika zdôrazňuje egoistické správanie, a akým spôsobom ho zdôvodňuje? Nemožno opomenúť, že Spinoza svoju požiadavku snahy o sebazáchovu dopĺňa tvrdením, že ľudia si budú najviac prospešní vtedy, keď bude každý vyhľadávať vlastný prospech (Spinoza, 2001, s. 189). To načrtá predstavu egoistickej spoločnosti zameranej na uspokojovanie individuálnych potrieb (či už rozumových, alebo iných), v rámci ktorej možno medziľudské vzťahy redukovať na tie, ktoré nás v uspokjovaní našich potrieb podporujú, a na tie, ktoré nám v tom prekážajú. Človek sa ale v Spinozovom ponímaní sociality nestáva prostriedkom na uspokojovanie potrieb iných. Spinoza síce tvrdí, že zo všetkého, čo v prírode jestvuje, je človeku najužitečnejší človek, ktorý žije pod vedením rozumu (Spinoza, 2001, s. 188): v tomto zmysle však *ten druhý* nie je chápaný ako nástroj väčšej či menšej užitočnosti, ale ako metafyzický predpoklad pre vytvorenie adekvátneho priestoru pre ľudské sebaopoznanie a sebarealizáciu. Ako rozumná bytosť som napríklad schopná kooperácie, avšak možnosť kooperácie nachádzam len vo svete rozumných bytostí. Túto svoju schopnosť preto naplno využijem len vtedy, ak vstúpim do férových vzťahov umožňujúcich kooperáciu s inými racionálnymi bytosťami. Druhí sú tak chápaní jednak ako akési externé centrum kultivácie mojich schopností, zároveň však svojou racionalitou kladú na mňa požiadavky úcty a rešpektu k ich autonómii – ktorú sama dobre poznám, pretože je jedným z hnacích motorov mojej snahy o sebazáchovu.

Rozumnosť ako prirodzenosť

Podľa Spinozu je prirodzené právo na existenciu, ktoré prislúcha každému človeku, neoddeliteľne späté s prirodzeným právom zachovávať vlastné bytie spôsobom a prostriedkami, ktoré sú vlastné každému jednotlivcovi. Rozumná bytosť potrebuje k zachovaniu svojho bytia adekvátne vnútorné predpoklady pre rozvíjanie svojich rozumových schopností, a to predovšetkým vôľu stať sa rozumnou bytosťou, t. j. pritakanie vlastnej rozumovej prirodzenosti. Potrebuje však tiež vhodné externé podmienky, prostredie, ktoré človeku umožní prežiť život v pokoji, bez pocitov existenčného ohrozenia. Zároveň tiež musí človeku poskytovať dostatočný priestor pre sebakultiváciu a prirodzenú akti-

vitú tela i mysle, pretože, ako pripomína Spinoza, ide predsa o ľudský život, teda nehovoríme len o cirkulácii krvi, plnom žalúdku a podobne, ale aj – a vo vzťahu k človeku *predovšetkým* – o možnostiach rozvíjať rozum, pravé cnosti a život mysle (Spinoza, 2002a, s. 699). I keď je najvyšším šťastím, o ktoré sa človek môže usilovať, adekvátne chápanie Boha (a seba samého, čo je jedno a to isté), toto šťastie nikdy nezávisí výlučne od aktivity ľudskej mysle – tak, ako ani fyzické zdravie nikdy nezávisí výlučne od aktivity nášho tela a našej starostlivosti oň. Telo i myseľ potrebujú vhodné vonkajšie podmienky na adekvátne rozvíjanie vlastných schopností, pričom podľa Spinozu je najrozumnejšie, ak tieto podmienky zabezpečujú demokraticky ustanovené inštitúcie na čele so štátom. Zmyslom štátu je sloboda; svoj účel napĺňa vtedy, ak ľuďom umožňuje prežiť život dôstojne a užívať svoj rozum bez obmedzení, a tiež rozvíjať ich mentálne i fyzické dispozície (Spinoza, 2007, s. 252).

V *Traktáte o zdokonalení intelektu* Spinoza tvrdí, že šťastie každej rozumnej bytosti zahŕňa tiež snahu o to, aby druhí mysleli tak, ako ona, a aby sa ich chápanie (aktivita) i túžby (pasivita) zhodovali s jej chápaním a túžbami. Táto snaha je snahou o dosiahnutie modelu racionálnej ľudskej prirodzenosti, ktorá ráta so všeobecným zákonodarstvom rozumu.³ Podľa Spinozu tejto snahe prospeje:

1. adekvátne chápanie prírody, prinajmenšom potiaľ, pokiaľ to na dosiahnutie takejto prirodzenosti stačí,
2. vytvorenie takého sociálneho poriadku, ktorý umožní najväčšiemu možnému počtu ľudí, aby tento cieľ mali možnosť dosiahnuť s primeranou ľahkosťou a istotou,
3. kladenie dôrazu na morálnu filozofiu a teóriu edukácie detí,
4. rozvoj medicínskej vedy, keďže zdravie je vo vzťahu k dosahovaniu tohto cieľa nezanedbateľným faktorom,
5. a napokon rozvoj mechaniky a techniky, ktoré nám uľahčujú každodenný život (Spinoza, 2002b, s. 6).

Úsilie o dosiahnutie ľudskej dokonalosti teda musí byť nerozlučne späté s úsilím o adekvátne poznanie. Najvýznamnejším druhom po-

---

³ To znamená, že príkazy rozumu sú vo všeobecnosti prijateľné a praktizovateľné pre akúkoľvek racionálnu bytosť.

znania pritom nie je vedecké poznanie, zamerané na skúmanie adekvátnych ideí vlastností vecí (teda rozumové poznanie), ale poznanie „štvrtého druhu“, intuitívne chápanie Boha a skutočných esencií vecí (Spinoza, 2001, s. 84; 241–242). Rozum síce človeku pomáha rozlišovať medzi pravdivým a nepravdivým a nechýba mu ani výrazný etický rozmer v podobe zákonodarstva, nedokáže ho však priviesť k blaženosti, modu bytia a myslenia, ktorý je výrazom ľudskej dokonalosti. Blaženosť spočíva v bytostnom intuitívnom a emotívnom pochopení najhlbšej pravdy o nás samých, v ktorom sme si vedomí našej totožnosti s Bohom; v blaženosti uchopujeme svoju konečnosť ako súčasť večnosti, čo konštituuje istú formu mystickej, respektíve náboženskej skúsenosti – v tomto špecifickom stave vedomia totiž Boh poznáva a miluje samého seba (Spinoza, 2001, s. 249).⁴ To konštituuje v myslí najvyšší možný stupeň radosti, a (adekvátna) idea Boha myseľ zaujme tak, že už nemôže myslieť inak.

Výrazným prvkom Spinozovho chápania blaženosti je jej motivačná sila. Posledné tvrdenie *Etiky* znie: „Blaženosť nie je odmena za našu cnosť, ale je to cnosť sama. Neradujeme sa z nej preto, že obmedzujeme svoje chůtky, ale naopak, preto, že sa z nej radujeme, sme schopní svoje chůtky obmedzovať“ (Spinoza, 2001, s. 254). Plnosť mravnosti teda nespočíva v schopnosti podriaďovať vôľu rozumu, ale v adekvátnom chápaní, ktoré sa stáva motívom myslenia a konania. Napriek tomu je istá forma rozumnosti predpokladom tejto intuitívnej kognície (Spinoza, 2001, s. 245; Spinoza, 2002b, s. 9). Schopnosť usmerňovať vôľu rozumom je zdieľaná všetkými racionálnymi bytosťami; autonómia, zákonodarstvo či cieľavedomosť sú inherentné črty racionality ako takej. Rozumnosť – ako špecificky ľudskú aplikáciu racionality, vzťahujúcu sa na špecificky ľudské chápanie dobra a zla –

---

⁴ Pravej podobe Spinozovho mysticismu sa ako jeden z mála komentátorov venuje napríklad De Dijn (2009). Poukazuje tiež na fascinujúce paralely medzi Spinozovým chápaním lásky k Bohu a určitými formami vedeckého mysticismu, ktorými sa vyznačovalo napríklad myslenie Alberta Einsteina či Bertranda Russella. Podstatou takéhoto náhľadu na svet je podľa neho princíp „okúzenia cez odkúzenie“.

potom možno chápať ako samotnú ľudskú prirodzenosť, pokiaľ ju vymedzujeme rozumovými schopnosťami.

Spinoza uznáva, že nejestvuje mnoho ľudí, ktorí by boli schopní dosiahnuť takéto chápanie seba samého, Boha a blaženosti; na druhej strane sú všetci ľudia bez výnimky schopní poslušnosti. Preto uňho možno nájsť istú formu advokácie autoritatívnych typov morálky, najmä náboženského (Spinoza, 2007, s. 194). Zmysel Písma vidí vo formulácii „večných právd“, ku ktorým by mnohí ľudia nedokázali dospieť vlastnou aktivitou mysle; varuje však pred tým, aby sa náboženstvo stalo organizovaným dogmatizmom a systematickou limitáciou slobody myslenia. Spinoza patril medzi najradikálnejších zástancov slobody myslenia, respektíve slobody filozofovania (*libertas philosophandi*), tvrdiac, že jej spoločenské uznanie nijakým spôsobom neohrozí pravú zbožnosť, avšak jej negácia zničí nielen zbožnosť ako takú, no tiež nevyhnutne vedie k destabilizácii štátu (Nadler, 2011, s. 207). Štát, v ktorom jestvuje akákoľvek forma potlačovania slobody myslenia, je podľa Spinozu tyranský, a keďže v ňom ľudské bytosti nemajú adekvátny priestor na potvrdzovanie svojich prirodzených schopností, majú plné právo na vzburu. Naproti tomu štát, ktorý svojim občanom garantuje najširšie koncipovanú slobodu, funguje na princípoch rozumu a podľa zákonov ľudskej prirodzenosti. Takémuto štátnemu zriadeniu majú byť ľudia verní, pričom vernosť štátu, rovnako ako viera v Boha, je podľa Spinozu potvrdzovaná jedine činmi lásky k blížnemu (Spinoza, 2007, s. 254).

Láska k blížnemu je nevyhnutným dôsledkom lásky k Bohu; nejde však o afektívnu (teda pasívnu) emóciu, ale o intuitívne a intelektuálne nazretie vyvolávajúce radosť mysle. Tak, ako nesmie byť intelektuálna láska k Bohu⁵ (*amor Dei intellectualis*) prebudená strachom, ľútosťou a podobne, nemá byť ani láska k blížnemu prebudená súcitom ako pasívnou emóciou. Pre človeka, ktorý žije pod vedením rozumu, je súčiť sám o sebe zlý a neužitočný; na druhej strane ale Spinoza tiež píše, že ak sa človek nedá pohnúť k pomoci blížnemu ani

---

⁵ Láska, pri ktorej si Boha nekoncipujeme ako „prítomného“, ale ako večného (Spinoza, 2001, s. 248).

rozumom, a ani súcitom, oprávnene sa nazýva neľudským (Spinoza, 2001, s. 201–202). Príčinou intelektuálnej lásky k blížnemu je aktivita mysle, preto ide o aktívnu emóciu (nie pasívnu vášeň, teda *passio*), a je vždy nestranná a objektívna, keďže všetky racionálne bytosti potenciálne zväčšujú naše schopnosti, a tým pomáhajú zachovávať naše bytie, ako tvrdí Matthew J. Kisner (Kisner, 2011, s. 154). Tým tiež vysvetľuje, prečo Spinoza zdôrazňoval práve lásku k blížnemu, teda k človeku, ak z istého uhla pohľadu nemá toto dobro väčšiu etickú signifikanciu ako láska k stromom, vlasom, či blatu – všetko je predsa súčasťou Božej dokonalosti. Láska k Bohu však vychádza z adekvátnych ideí, a tie koncipujeme ako racionálne bytosti; a samotná schopnosť racionality je posilňovaná množstvom racionálnych bytostí, ktoré sa na nej podieľajú (Kisner, 2011, s. 149). Človek vedený rozumom si preto podľa Spinozu zo všetkého najviac praje to, aby sa ľudia navzájom medzi sebou zhodovali tak, že by ľudstvo mohol byť chápané ako jedna myseľ a jedno telo, ktoré by sa všetci snažili zachovať a viesť k najvyššiemu dobru, t.j. poznaniu Boha (Spinoza, 2001, s. 179).

Všetky konkrétne príkazy rozumu zastávajú u Spinozu úlohu hypotetických imperatívov, ktoré môžu človeku dopomôcť k výberu správnych prostriedkov na dosahovanie mravného cieľa a posilňovať disciplínu vo vzťahu k tomuto úsiliu. Konečnou požiadavkou je však aktivita mysle a tela, teda adekvátne chápanie, ktoré je motiváciou pre správne konanie. Adekvátne myslenie a konanie, ktoré sú charakteristické pre Spinozovu koncepciu ideálu humanity, vychádzajú z chápania seba samého, poznania Boha, dobrej vôle (ako zhody vôle s rozumom) a zásady vnútornej nekondiktorickosti myslenia a konania. Ak by ľudia žili takto, t. j. rozumne, každý človek by podľa Spinozu mohol užívať svoje prirodzené práva tak, ako mu je to vlastné, bez toho, aby škodil druhým (Spinoza 2001, s. 192–193). Skutočne slobodné myslenie si totiž uvedomuje nielen svoje práva, ale i povinnosti zabezpečovať tieto práva vo vzťahu k druhým.

Záver

V Spinozovej idei ľudstva ako jediného individua (jedna myseľ a jedno telo) možno nájsť koncept ideálu spoločenstva ľudských by-

tosť, ako celku, ktorého dokonalosť sa nemení ani neustálou zmenou jeho častí – tak, ako pri celku sveta a života, ktorého integrujúcim prvkom je Božia imanencia. Úsilie o dosiahnutie tohto ideálu humanity, ako ideálu slobodného a rozumného ľudstva, ale môže byť účinné len vtedy, ak bude nielen inštrumentálna racionalita, ale *chápaná rozumnosť* implementovaná do všetkých štruktúr ľudského myslenia a spoločnosti. Dôsledkom tejto zmeny paradigmy môže byť nielen slobodná ľudská spoločnosť založená na racionálnej kooperácii a intelektuálnej láske, ale aj preklenutie obrovskej priepasti medzi ľudským a prírodným prostredím, vedúce k nehanebnému ničeniu života a devastovaniu zdrojov preň. Chápanie nikdy nevedie k ničeniu, tak ako nikdy nevedie k násiliu: podľa Spinozu sa ľudský duch, ak aj ide proti prirodzenosti, nikdy nepremáha zbraňou, ale len láskou a šľachetnosťou (Spinoza, 2001, s. 220).

Analýza Spinozovej náuky o človeku vedie k záveru, že motívom skutočného morálneho vývoja je pravdivé poznanie seba samého ako jednoty, dôsledkom zasa úsilie o všestranný rozvoj vlastných schopností, fyzických aj mentálnych, a podporovanie druhých v tomto úsilí. Podmienkou je možnosť byť slobodný, a to na úrovni poznania, etiky i politiky. Inšpiratívnosť a aktuálnosť tejto výzvy je nesporná, predovšetkým v časoch, keď sa zdá, že sa ľudia dobrovoľne vzdávajú práva slobodne myslieť v prospech práva byť informovaný – o čomkoľvek. Aj Spinozov život a osud je pritom príkladom toho, akú veľkú daň boli niektorí z nás ochotní zaplatiť za advokáciu niečoho tak elementárneho, ako je možnosť byť (rozumným) človekom.

Mgr. Michaela Petrufová Joppová

Inštitút etiky a bioetiky

Filozofická fakulta PU v Prešove

17. novembra 1

SK-080 78 Prešov

Slovensko

michaela.joppova@gmail.com

Použitá literatura

- DE DIJN, H. (1996): *Spinoza: the way to wisdom*. West Lafayette: Purdue University Press.
- DE DIJN, H. (2001): Theory and practice and the practice of theory. In: M. Senn & M. Walther (eds.): *Ethik, Recht und Politik bei Spinoza. Beiträge des 6. Internationalen Kongresses der Spinoza Gesellschaft*. Zürich: Schulthess, s. 47–58.
- DE DIJN, H. (2009): Spinoza on knowledge and religion. In: P. Losonczy, A. Szigeti & M. Vassanyi (eds.): *Religio Academici: Essays on scepticism, religion and the pursuit of knowledge*. Budapešť: Akadémiai Kiadó, s. 126–136.
- HEMELÍK, M. (2006): *Spinoza. Doba, život a myšlenky novověkého filosofa*. Praha: Filosofia.
- KISNER, M. J. (2011): *Spinoza on human freedom: reason, autonomy and the good life*. New York: Cambridge University Press.
- NADLER, S. (2011): *A book forged in hell: Spinoza's scandalous treatise and the birth of the secular age*. Princeton: Princeton University Press.
- SPINOZA, B. (2001): *Etika*. Praha: Dybbuk.
- SPINOZA, B. (2002a): Political treatise. In: B. Spinoza: *Complete works*. Indianapolis & Cambridge: Hackett Publishing, s. 676–754.
- SPINOZA, B. (2002b): Treatise on the emendation of the intellect. In: B. Spinoza: *Complete works*. Indianapolis & Cambridge: Hackett Publishing, s. 1–30.
- SPINOZA, B. (2007): *Theological-political treatise*. New York: Cambridge University Press.
- TIPPELT, H. (2015): *Výklad afektů. K filosofickým otázkám psychologické práce s nevědomím*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta UJEP.